

C.SALLUSTI CRISPI
CONIVRATIO CATILINAE

TEXTUS ARTICULIS PLURIMIS
HIGH SEGMENTATION FORMAT

© 1997 Claude Pavur. All rights Reserved.

These texts are provided for non-commercial
educational use. Send comments to
pavurcn@slu.edu.

Last revised: April 22, 1997.

{ L }

[dum
haec
(in senatu)
aguntur]
et
[dum
/legatis Allobrogum/
et
T.~Volturcio,
/comprobato
eorum indicio/
praemia
decernuntur,]
liberti
et
{pauci
(ex /clientibus Lentuli/)}
/diuersis itineribus/
opifices atque seruitia
(in uicis)
(ad eum eripiendum)
sollicitabant,
partim
exquirebant
/duces multitudinum,/
[qui
pretio
rem publicam
uexare
soliti erant.]
Cethegus
autem
(per nuntios)
familiam atque liberos suos,
lectos et exercitados,
orabat
(in audaciam,)
[ut
/grege facto/
(cum telis)
(ad sese)
irrumperent.]

consul
[ubi
ea
parari
cognouit,]
/dispositis praesidiis,
[ut
res atque tempus
monebat,]/
/conuocato senatu/
refert,
[quid
(de iis)
fieri
placeat,]
[qui
(in custodiam)
traditi erant.]
sed
eos
paulo ante
frequens senatus
iudicauerat
(contra rem publicam)
fecisse.
tum
D.~Iunius Silanus
primus
/sententiam
rogatus,/
[quod
/eo tempore/
consul
designatus erat,]
(de iis,)
[qui
(in custodiis)
tenebantur,]
et praeterea
(de
L.~Cassio
P.~Furio
P.~Vmbreno
Q.~Annio,)
[si deprehensi forent,]
supplicium
sumendum
decreuerat;

isque
postea
{permotus
/oratione C.~Caesaris/
pedibus
(in /sententiam Ti.~Neronis/)
iturum
se
dixit,
[quod
(de ea re)
/praesidiis additis/
referendum
censuerat.]
sed
Caesar,
[ubi
(ad eum)
uentum est,]
/rogatus
sententiam
(a consule)/
/huiusce modi
uerba/
locutus est:
{ LI }
'omnis homines,
patres conscripti,
[qui
(de rebus dubiis)
consultant,]
/(ab
odio
amicitia
ira
atque
misericordia)
uacuos/
esse
decet.
haud facile
animus
uerum
prouidet,
[ubi illa officiant,]
neque
/quisquam omnium/
/libidini
SIMUL ET
usui/
paruit.
[ubi
intenderis
ingenium]
ualet;

[si libido possidet,]
 ea
 dominatur,
 animus
 nihil
 ualet.
 magna
 mihi
 /copia~/
 est
 /~memorandi,/
 patres conscripti,
 [quae
 {reges atque populi
 /irâ
 aut
 misericordiâ
 impulsi/}
 male
 consuluerint.]
 sed
 ea
 malo
 dicere,
 [quae
 maiores nostri
 (contra /libidinem
 animi sui/)
 recte atque ordine
 fecêre.]
 /bello Macedonico,/
 [quod
 (cum rege Perse)
 gessimus,]
 /Rhodiorum
 ciuitas
 magna atque magnifica,/
 [quae
 /populi Romani
 opibus/
 creuerat,]
 /infida
 et
 aduersa
 nobis/
 fuit.

sed
 [postquam
 /bello confecto/
 (de Rhodiis)
 consultum est,]
 maiores nostri,
 [ne
 quis
 (diuitiarum
 MAGIS QUAM
 iniuriâ
 causâ)
 bellum
 inceptum
 diceret,]
 impunitos
 eos
 dimisêre.
 item
 /bellis Punicis omnibus,/
 [cum
 saepe
 Carthaginienses
 ET
 (in pace)
 ET
 (per indutias)
 /multa nefaria
 facinora/
 fecissent,]
 numquam
 ipsi
 (per occasionem)
 talia
 fecêre:
 MAGIS
 [quid
 /se
 dignum/
 foret,]
 QUAM
 [quid
 (in illos)
 iure
 fieri
 posset,]
 quaerebant.

hoc
 item
 uobis
 prouidendum est,
 patres conscripti
 [ne
 PLUS
 (apud uos)
 ualeat
 /P. ~Lentuli et ceterorum
 scelus/
 QUAM
 uestra dignitas,]
 [neu
 MAGIS
 irae uestrae
 QUAM
 fama
 consulatis.]
 nam
 [si
 digna poena
 (pro /factis eorum/)
 reperitur,]
 nouum consilium
 approbo;
 [sin
 /magnitudo sceleris/
 /omnium ingenia/
 exsuperat,]
 his
 utendum
 censeo,
 [quae
 legibus
 comparata sunt.]
 /plerique eorum,/
 [qui
 (ante me)
 sententias
 dixerunt,]
 composite atque magnifice
 /casum rei publicae/
 miserati sunt.
 [quae
 /belli saeuitia/
 esset,]
 [quae
 uictis
 acciderent,]
 enumerauere:
 rapi
 uirgines,
 pueros;

diuelli
 liberos
 (a /parentum complexu; /)

 /matres familiarum/
 pati
 [quae
 uictoribus
 collibuissent;]

 fana atque domos
 spoliari;

 caedem,
 incendia
 fieri;

 postremo
 /armis,
 cadaueribus,
 cruore
 atque
 luctu/
 omnia
 compleri.

 sed,
 (per deos immortalis,)
 quo
 illa oratio
 pertinuit?

 an
 uti
 uos
 /infestos
 coniurationi/
 faceret?

 scilicet,
 [quem
 /res
 tanta et tam atrox/
 non permouit,]
 eum
 oratio
 accendet?

 non ita
 est,

 neque
 /cuiquam mortalium/
 iniuriae suae
 paruae
 uidentur,

 multi
 eas
 /graius aequo/
 habuere.

sed
 /alia aliis/
 licentia
 est,
 patres conscripti.

 [qui
 demissi
 /(in obscuro)
 uitam
 habent, /]
 [si
 quid
 iracundiâ
 deliquere,]
 pauci
 sciunt,

 /fama atque fortuna
 eorum/
 pares
 sunt;

 [qui
 /magno imperio
 praediti/
 (in excelso)
 aetatem
 agunt,]
 /eorum
 facta/
 cuncti mortales
 nouere.

 ita
 (in maximâ fortunâ)
 minima
 licentia
 est;

 NEQUE
 studere
 NEQUE
 odisse,
 SED
 minime
 irasci
 decet;

 [quae
 (apud alios)
 iracundia
 dicitur,]
 ea
 (in imperio)
 superbia atque crudelitas
 appellatur.

equidem
 ego
 sic
 existimo,
 patres conscripti,
 omnis cruciatus
 minores
 QUAM
 /facinora illorum/
 esse.

 sed
 plerique mortales
 postrema
 meminere

 et
 (in hominibus impiis)
 {/sceleris eorum/
 obliiti)
 (de poena)
 disserunt,
 [si
 ea
 /paulo
 seuerior/
 fuit.]

 D. - Silanum,
 /uirum
 fortem atque strenuum, /
 /certo
 scio/
 [quae dixerit]
 /studio rei publicae/
 dixisse,
 NEQUE
 illum
 (in tanta re)
 gratiam aut inimicitias
 exercere:

 /eos mores
 eamque modestiam
 uiri/
 cognoui.

 uerum
 /sententia eius/
 mihi
 non crudelis
 ---quid enim
 (in talis homines)
 crudele
 fieri
 potest?---
 sed
 /aliena
 (a re publica nostra)/
 uidetur.

nam profecto
 AUT metus
 AUT iniuria
 te
 subegit,
 Silane,
 consulem designatum
 /genus poenae nouum/
 decernere.

 (de timore)
 superuacaneum
 est
 disserere,
 [cum
 praesertim
 /diligentiâ
 clarissimi uiri
 consulis/
 tanta praesidia
 sint
 (in armis.)

 (de poena)
 possum
 equidem
 dicere,
 {id
 [quod res habet,]}
 {(in luctu atque miseriis)
 mortem
 /aerumnarum
 requiem,/
 non
 cruciatum
 esse;}
 eam
 /cuncta mortalium mala/
 dissoluere;

 ultra
 NEQUE curae
 NEQUE gaudio
 locum
 esse.

 sed
 (per deos immortalis,)
 (quam ob rem)
 (in sententiam)
 non addidisti,
 [uti
 prius
 uerberibus
 (in eos)
 animaduertetur?]

 an
 [quia
 lex Porcia
 uetat?]

at
 aliae leges
 item
 condemnatis ciuibus
 non animam
 eripi,
 sed
 exilium
 permitti
 iubent.

 an
 [quia
 grauius
 est
 uerberari
 QUAM
 necari?]

 quid
 autem
 acerbum
 aut
 nimis graue
 est
 (in homines
 /tanti facinoris
 conuictos/)?

 [sin quia
 leuius
 est,]
 quî
 conuenit
 /(in minore negotio)
 legem
 timere,/
 [cum
 eam
 (in maiore)
 neglexeris?]

 at enim
 quis
 reprehendet
 [quod
 (in /parricidas
 rei publicae/
 decretum erit?]

 tempus
 dies
 fortuna
 [/cuius
 libido/
 gentibus
 moderatur.]

 illis
 merito
 accidet
 [quicquid euenerit;]

ceterum
 uos,
 patres conscripti,
 [quid
 (in alios)
 statuatis,]
 considerate.

 omnia mala exempla
 (ex rebus bonis)
 orta sunt.

 sed
 [ubi
 imperium
 (ad
 /ignaros eius/
 aut
 /minus bonos/)
 peruenit,]
 nouum illud exemplum
 (ab
 dignis
 et
 idoneis)
 (ad
 indignos
 et
 non idoneos)
 transfertur.

 Lacedaemonii
 /deuictis Atheniensibus/
 triginta uiros
 imposuere,
 [qui
 /rem publicam eorum/
 tractarent.]

 ii
 primo
 coepere
 {/pessimum
 quemque/
 et
 /omnibus
 inuisum/}
 indemnatum
 necare:

 ea
 populus
 laetari

 et
 merito
 dicere
 fieri.

post
 [ubi paulatim
 licentia creuit,]
 iuxta bonos et malos
 libidinose
 interficere,
 ceteros metu
 terrere:
 ita ciuitas
 /seruitute
 oppressa/
 /stultae laetitiae
 grauis poenas/
 dedit.
 nostrâ memoriâ
 [uictor Sulla
 cum Damasippum
 et alios eius modi,
 {qui /malo rei publicae/
 creuerant,}
 iugulari
 iussit,]
 quis non
 /factum eius/
 laudabat?
 /homines
 scelestos et factiosos,/
 [qui seditionibus
 rem publicam
 exagitauerant,]
 /merito
 necatos/
 aiebant.
 sed
 ea res
 {/magnae~/
 initium /~cladis/}
 fuit.

nam
 [uti quisque
 /domum aut uillam,
 postremo
 uas aut uestimentum
 alicuius/
 concupiuerat,]
 dabat
 operam,
 [uti is
 (in /proscriptorum
 numero/)
 esset.]
 ita illi,
 [quibus /Damasippi mors/
 laetitiae
 fuerat,]
 paulo post
 ipsi trahebantur,
 neque PRIUS
 /finis iugulandi/
 fuit,
 [QUAM
 Sulla
 omnis suos
 diuitiis
 expleuit.]
 atque
 haec ego
 NON
 (in M. ~Tullio)
 NEQUE
 his temporibus
 uereor,
 sed
 (in magna ciuitate)
 /multa et uaria
 ingenia/
 sunt.

potest
 /alio tempore,/
 /alio consule,/
 [cui item
 exercitus
 (in manu)
 sit,]
 /falsum
 aliquid/
 (pro uero)
 credi.
 [ubi
 /hoc exemplo/
 (per
 /senatûs decretum/)
 consul
 gladium
 eduxerit,]
 quis illi
 finem
 statuet
 aut quis
 moderabitur?
 maiores nostri,
 patres conscripti,
 NEQUE
 consili
 NEQUE
 audaciae
 umquam
 eguêre;
 neque
 illis
 superbia
 obstabat
 [quo minus
 aliena instituta,
 {si modo
 proba
 erant,}
 imitarentur.]
 arma
 atque
 tela militaria
 (ab Samnitibus,)
 /insignia magistratum/
 (ab Tuscis)
 pleraque
 sumpserunt.

postremo,
[quod
    ubique
    (apud socios aut hostis)
    idoneum
    uidebatur,]
    (cum summo studio)
    domi
exsequebantur:

imitari
QUAM
/inuidere
    bonis/
malebant.

    sed
    /eodem illo tempore/
    {/Graeciae morem/
    imitati,}
    /uerberibus
animaduertebant/
    (in ciuis,)

    (de condemnatis)
sumum supplicium
sumebant.

[postquam
    res publica
    adoleuit
    et
        /multitudine ciuium/
    factiones
    ualuere,
    circumueniri
    innocentes,
    /alia huiusce modi/
    fieri
    coepere,]

TUM
lex Porcia
aliaeque leges
paratae sunt,
    [quibus legibus
    exilium
    damnatis
    permissum est.]

    /hanc~/
ego
    /~causam/
    patres conscripti,
    [quo minus
    nouum consilium
    capiamus,]
    {(in primis)
    /~magnam/}
puto.

    profecto
    /uirto atque sapientia
    maior/
    illis
fuit,
    [qui
        (ex paruis opibus)
        tantum imperium
        fecere,]
QUAM
    (in nobis,)
    [qui
        /ea bene parta/
        uix
        retinemus.]

placet
    igitur
    eos
    dimitti
    et
    augeri
    /exercitum Catilinae/?

    minime.

    sed ita
censeo:
    {publicandas
    /eorum
    pecunias,}
    /ipsos
        (in uinculis)
    habendos/
        (per municipia,)
    [quae
        maxime
        opibus
        ualent;]

NEU
quis
    (de iis)
    postea
    (ad senatum)
referat

NEUE
    (cum populo)
agat;
    [qui aliter fecerit,]
senatum
existimare
    eum
    (contra
        rem publicam
    et
        /salutem omnium/)
facturum.'

{ LII }

    [postquam
    Caesar
    /dicendi
    finem/
    fecit,]
ceteri
    uerbo
    /alius alii/
    uarie
assentiebantur.

    at
M. ~Porcius Cato
    /rogatus
    sententiam/
    /huiusce modi orationem/
habuit:

    /'longe
    alia/
    mihi

mens
est,

    patres conscripti,
    [cum
    res atque pericula nostra
    considero,]
    et
    [cum
    /sententias nonnullorum/
    ipse
    mecum
    reputo.]

illi
    mihi
    disseruisse
    uidentur
    (de /poena eorum, /)

    [qui
        patriae
        parentibus
        aris
        atque
        focis suis
        bellum
        parauere;]

res
    autem
monet
    cauere
    (ab illis)
MAGIS QUAM
    [quid
    (in illos)
    statuamus]
consultare.

nam
 cetera maleficia
 tum
 persequare,
 [ubi facta sunt;]
 hoc
 {[nisi prouideris]
 [ne accidat,]}
 [ubi euenit,]
 frustra
 iudicia
 implores:
 /captâ urbe/
 /nihil~/
 fit
 /~reliqui/
 uictis.
 sed,
 (per deos immortalis,)
 uos
 ego
 appello,
 [qui
 semper
 domos
 uillas
 signa
 tabulas uestras
 pluris
 QUAM
 rem publicam
 fecistis:]
 [si
 ista,
 {cuiuscumque modi
 sunt}
 {quae amplexamini,}
 retinere,
 si
 uoluptatibus uestris
 otium
 praeberere
 uultis,]
 expergiscimini
 aliquando
 et
 capessite
 rem publicam.
 non agitur
 (de uectigalibus)
 NEQUE
 (de /sociorum iniuriis:/)
 libertas et anima nostra
 (in dubio)
 est.

saepenumero,
 patres conscripti,
 multa uerba
 (in hoc ordine)
 feci,
 saepe
 (de
 /luxuriâ atque auaritiâ
 nostrorum ciuium/)
 questus sum,
 multosque mortalis
 /eâ causâ/
 aduersos
 habeo.
 [qui
 mihi atque animo meo
 /nullius umquam delicti
 gratiam/
 fecissem,]
 haud facile
 {/alterius
 libidini/
 /male
 facta/}
 condonabam.
 sed
 [ea
 tametsi
 uos
 parui
 pendebatis,]
 tamen
 res publica
 firma
 erat,
 opulentia
 neglegentiam
 tolerabat.

nunc uero
 non
 id
 agitur,
 [bonisne an malis moribus
 uiuamus,]
 NEQUE
 [quantum aut quam magnificum
 /imperium populi Romani/
 sit,]
 sed
 haec,
 [cuiuscumque modi
 uidentur,]
 [{nostra
 an
 nobiscum unâ}
 hostium
 futura sint.]
 hîc
 mihi
 quisquam
 /mansuetudinem
 et
 misericordiam/
 nominat.
 iam pridem equidem
 nos
 /uera uocabula rerum/
 amisimus:
 [quia
 /bona aliena
 largiri/
 liberalitas,
 /malarum rerum
 audacia/
 fortitudo
 uocatur,]
 eo
 res publica
 (in extremo)
 sita est.
 sint
 sane,
 [quoniam
 ita
 se
 mores
 habent,]
 {liberales
 (ex /sociorum fortunis,/)}
 sint
 misericordes
 (in /furibus aerari:/)

ne
 illi
 sanguinem nostrum
 largiantur
 et,
 [dum
 paucis sceleratis
 parcunt,]
 bonos omnīs
 perditum
 eant.
 bene et composite
 C.~Caesar
 paulo ante
 (in hoc ordine)
 (de uita et morte)
 disseruit,
 {credo}
 falsa
 existimans
 ea,
 [quae
 (de inferis)
 memorantur:]
 /diuerso itinere~/
 malos
 /~(a bonis)/
 loca
 taetra,
 inculta
 foeda
 atque
 formidulosa
 habere.
 itaque
 censuit
 /pecunias eorum/
 publicandas,
 ipsos
 (per municipia)
 (in custodiis)
 habendos,
 uidelicet
 timens,
 [ne,
 {si Romae sint,}
 AUT
 (a
 /popularibus coniurationis/
 AUT
 (a
 multitudine conductā)
 (per uim)
 eripiantur;]

[quasi uero
 mali atque scelesti
 TANTUMMODO
 (in urbe)
 ET NON
 (per totam Italiam)
 sint,
 AUT NON
 ibi
 plus
 possit
 audacia,]
 [ubi
 /(ad defendendum)
 opes/
 minores
 sunt.]
 quare
 uanum
 equidem
 hoc consilium
 est,
 [si
 periculum
 (ex illis)
 metuit;]
 [si
 (in
 /tanto omnium metu/
 solus
 non timet,]
 EO MAGIS
 refert
 me
 mihi atque uobis
 timere.
 quā re
 [cum
 (de
 P.~Lentulo
 ceterisque)
 statuētis,]
 /(pro certo)
 habetote/
 uos
 SIMUL
 (de
 /exercitu Catilinae/
 ET
 (de
 omnibus coniuratis)
 decernere.

[QUANTO
 uos
 attentius
 ea
 agetis,]
 TANTO
 illis
 animus
 infirmior
 erit;
 [si
 paulum modo
 uos
 languere
 uiderint,]
 iam
 omnes
 feroces
 aderunt.
 nolite
 existimare
 maiores nostros
 armis
 rem publicam
 (ex paruā)
 magnam
 fecisse.
 [si ita esset,]
 /multo
 pulcherrimam/
 eam
 nos
 haberemus:
 quippe
 /sociorum atque ciuium,
 praeterea
 armorum atque equorum
 maior copia/
 nobis
 QUAM
 illis
 est.
 sed
 alia
 fuere,
 [quae
 illos
 magnos
 fecere,]
 [quae
 nobis
 nulla
 sunt:]

DOMI
 industria,
 FORIS
 iustum imperium,
 /animus
 (in consulendo)
 liber,/
 /NEQUE
 delicto
 NEQUE
 libidini
 obnoxius./
 (pro his)
 nos
 habemus
 luxuriam
 atque
 auaritiam,
 publice
 egestatem,
 priuatim
 opulentiam.
 laudamus
 diuitias,
 sequimur
 inertiam.
 (inter bonos et malos)
 discrimen nullum,
 /omnia uirtutis praemia/
 ambitio
 possidet.
 neque mirum:
 [ubi
 uos
 separatim
 /sibi
 quisque/
 consilium
 capitis,]
 [ubi
 DOMI
 uoluptatibus,
 HIC
 pecuniae aut gratiae
 seruitis,]
 eo fit
 [ut
 impetus
 fiat
 (in uacuum rem publicam.)]
 sed
 ego
 haec
 omitto.

coniurauere
 nobilissimi ciues
 patriam
 incendere,
 /{Gallorum
 gentem}
 {infestissimam
 nomini Romano}/
 (ad bellum)
 arcessunt,
 /dux hostium/
 (cum exercitu)
 (supra caput)
 est;
 uos
 cunctamini
 etiam nunc
 et
 dubitatis,
 [quid
 /{(intra moenia)
 deprensus
 hostibus/
 faciatis?]
 misereamini
 {censeo}
 ---deliquere
 homines adolescentuli
 (per ambitionem)---
 atque
 /etiam
 armatos/
 dimittatis:
 ne--
 /ista ~/
 uobis
 /~mansuetudo
 et
 misericordia,/
 [si
 illi
 arma
 ceperint,]
 (in miseriam)
 conuertat.
 scilicet
 res ipsa
 aspera
 est,
 sed
 uos
 non timetis
 eam.

immo uero maxime.
 sed
 /inertia et mollitia animi/
 {/alius alium/
 expectantes}
 cunctamini,
 uidelicet
 /dis immortalibus
 confisi,/
 [qui
 hanc rem publicam
 saepe
 (in maximis periculis)
 seruauerunt.]
 /NON
 uotis
 NEQUE
 suppliciiis muliebribus/
 /auxilia deorum/
 parantur;
 /uigilando,
 agendo,
 bene
 consulendo/
 prospere
 omnia
 cedunt.
 [ubi
 /socordiae~/
 te
 /~atque
 ignauiae/
 tradideris,]
 nequiquam
 deos
 implores:
 irati
 infestique
 sunt.
 (apud maiores nostros)
 A. ~Manlius Torquatus
 /bello Gallico/
 filium suum,
 [quod is
 (contra imperium)
 (in hostem)
 pugnaverant,]
 necari
 iussit,

atque
 /ille egregius
 adulescens/
 /immoderatae fortitudinis~/
 morte
 /~poenas/
 dedit;

 uos
 [(de crudelissimis parricidis)
 quid
 statuatis,]
 cunctamini?

 uidelicet
 /cetera uita eorum/
 huic sceleri
 obstat.

 uerum
 parcite
 /dignitati Lentuli,/
 [si
 ipse
 pudicitiae,
 si
 famae suae,
 si
 /dis aut hominibus~/
 umquam
 /~ullis/
 pepercit.]
 ignoscite
 /Cethegi adulescentiae,/
 [nisi
 iterum
 patriae
 bellum
 fecit.]
 nam
 quid
 ego
 (de
 Gabinio
 Statilio
 Caepario)
 loquar?

 [quibus
 si
 quicquam
 umquam
 /pensi
 fuisset,/
 non
 ea consilia
 (de re publica)
 habuissent.

postremo,
 patres conscripti,
 [si
 mehercule
 peccato
 locus
 esset,]
 facile
 paterer
 uos
 /ipsâ re/
 corrigi,
 [quoniam
 uerba
 contemnit.]

 sed undique
 circumuenti sumus.

 Catilina
 (cum exercitu)
 faucibus
 urget;

 alii
 (intra moenia)
 atque
 (in /sinu urbis/)
 sunt
 hostes;

 NEQUE
 parari
 NEQUE
 consuli
 quicquam
 potest
 occulte:

 quo magis
 properandum est.

quare
 ego
 ita
 censeo,
 [cum
 /nefario consilio
 sceleratorum ciuium/
 res publica
 (in summa pericula)
 uenerit,
 ii que
 /indicio
 T. -Volturci
 et
 legatorum Allobrogum/
 conuicti
 confessique sint
 caedem
 incendia
 /aliaque~/
 se
 /~foeda atque crudelia
 facinora/
 (in ciuis patriamque)
 parauisse]
 (de confessis,)
 [sicuti
 (de /manifestis
 rerum capitalium, /)]
 /more maiorum/
 supplicium
 sumendum.'
 { LIII }

 [postquam
 Cato
 assedit,]
 {consulares omnes
 itemque
 /senatûs
 magna pars/}
 /sententiam eius/
 laudant,

 /uirtutem animi/
 (ad caelum)
 ferunt,

 alii
 /alios
 increpantes/
 timidos
 uocant.

 Cato
 clarus atque magnus
 habetur;

/senati decretum/

fit,

[sicuti
ille
censuerat.]

sed

/mihi

multa legenti,
multa audienti,/

[quae

populus Romanus
/domi militiaeque,
/mari atque terrâ/
praeclara facinora

fecit,]

forte

libuit

attendere,

[quae res

maxime

tanta negotia

sustinisset.]

sciebam

saepenumero

/paruâ manu/

(cum

/magnis legionibus

hostium/)

contendisse;

cognoueram

/paruis copiis/

bella

gesta

(cum opulentis regibus,)

(ad hoc)

saepe

/fortunae

uiolentiam/

tolerauisse,

facundiâ

Graecos,

/gloriâ belli/

Gallos

(ante Romanos)

fuisse.

ac

/mihi

multa agitant/

constabat

/paucorum ciuium

egregiam uirtutem/

cuncta

patrauisse,

eoque

factum,

uti

diuitias

paupertas,

multitudinem

paucitas

superaret.

sed

[postquam

/luxu atque desidiâ/

ciuitas

corrupta est,]

rursus

res publica

/magnitudine sui/

/imperatorum

atque

magistratum

uitia/

sustentabat

ac,

[sicuti

/effetâ parentum vi,]

/multis tempestatibus/

haud sane

quisquam

Romae

/uirtute

magnus/

fuit.

sed

/memoriâ meâ/

/ingenti uirtute,/

/diuersis moribus/

fuere

uiri duo,

M. ~Cato et C. ~Caesar.

quos

[quoniam res obtulerat,]

silentio

praeterire

non fuit

consilium,

quin

/utriusque

naturam et mores,/

[quantum ingenio possum,]

aperirem.

{ LIV }

igitur

iis

/genus

aetas

eloquentia/

prope aequalia

fuere,

/magnitudo animi/

par,

item

gloria,

sed

/alia alii./

Caesar

/beneficiis ac munificentâ/

magnus

habebatur,

/integritate uitae/

Cato.

ille

/mansuetudine

et

misericiâ/

clarus

factus,

huic

seueritas

dignitatem

addiderat.

Caesar

dando

subleuando

ignoscendo,

Cato

nihil largiendo

gloriam

adeptus est.

(in ALTERO)

/miseris

perfugium/

erat,

(in ALTERO)

/malis

pernicies./

/illius

facilitas,/

/huius

constantia/

laudabatur.

postremo
Caesar
/(in animum)
induxerat/
laborare,
uigilare;
{/negotiis amicorum/
intentus}
sua
neglegere,
nihil
denegare
[quod
dono
dignum
esset;]

sibi
magnum imperium
exercitum
bellum nouum
exoptabat,
[ubi
uirtus
enitescere
posset.]

at
Catoni
/studium
modestiae,
decoris,
sed maxime
seueritatis/
erat;

non
/diuitiis
(cum diuite)/
NEQUE
/factione
(cum factioso,)/
sed
/(cum strenuo)
uirtute,/
/(cum modesto)
pudore,/
/(cum innocente)
abstinentiâ/
certabat;

esse
QUAM
uideri
bonus
malebat:

ita,
[QUO MINUS
petebat
gloriam,]
EO MAGIS
illum
assequebatur.
{ LV }

[postquam,
{ut dixi,}
senatus
(in /Catonis sententiam/)
discessit,]

consul
/optimum factu
ratus/
noctem
[quae instabat]
antecapere,
[ne
quid
/eo spatio/
nouaretur,]
triumuiros
[quae
(ad supplicium)
postulabat]

parare
iubet.

ipse
/praesidiis dispositis/
Lentulum
(in carcerem)
deducit;

idem
fit
ceteris
(per praetores.)

est
(in carcere)
locus,
[quod Tullianum appellatur,]
[ubi
paululum
ascenderis
(ad laeuam,)]
{/circiter duodecim pedes
humi/
depressus;}

eum
muniunt
undique
parietes
atque
insuper
{camera
/lapideis fornicibus/
iuncta;}

sed
/incultu
tenebris
odore/
foeda
atque
terribilis
/eius facies/
est.

[in eum locum
postquam
demissus est
Lentulus,]
/uindices rerum capitalium,/
[quibus praeceptum erat,]
laqueo
gulam
fregere.

ita
ille patricius
(ex /gente clarissimâ
Corneliorum, /)
[qui
consulare imperium
Romae
habuerat,]
{/dignum
moribus factisque suis/
/exitum uitae/}
inuenit.

(de
Cethego
Statilio
Gabinio
Caepario)
/eodem modo/
supplicium
sumptum est.

{ LVI }

[dum
ea
Romae
geruntur,]
Catilina
(ex omni copia,)
[quam
ET ipse
adduxerat
ET Manlius
habuerat,]
duas legiones
instituit,
cohortes
(pro /numero militum/)
complet.

deinde,
[ut
quisque
uoluntarius
aut
(ex sociis)
(in castra)
uenerat,]
aequaliter
distribuerat,

ac
/breui spatio/
legiones
/numero hominum/
expleuerat,
[cum
initio
/non amplius
duobus milibus/
habuisset.]

sed
(ex omni copia)
/circiter pars quarta/
erat
/militaribus armis/
instructa;

CETERI,
[ut
quemque
casus
armauerat,]
sparos aut lanceas,
ALII
praeacutas sudas
portabant.

sed
[postquam
Antonius
(cum exercitu)
aduentabat,]
Catilina
(per montis)
iter
facere,
MODO
(ad urbem,)
MODO
(Galliam uorsus)
castra
mouere,
hostibus
/occasionem pugnandi/
non dare.
sperabat
propedem
magnas copias
sese
habiturum,
[si
Romae
socii
incepta
patrauissent.]
interea
seruitia
repudiabat,
[cuius
initio
(ad eum)
magnae copiae
concurrerant,]
{/opibus coniurationis/
fretus,}
simul
/alienum
suis rationibus/
existimans
{uideri
/causam ciuium/
(cum seruis fugitiuis)
communicauisse.}

{ LVII }

sed
[postquam
(in castra)
nuntius
peruenit]
Romae
coniurationem
patefactam,
(de
Lentulo
et
Cethego)
ceterisque,
[quos supra memorauit,]

supplicium
sumptum,
plerique
[quos
(ad bellum)
/spes
rapinarum/
aut
/nouarum rerum
studium/
illexerat,]
dilabantur;

reliquos
Catilina
(per montis asperos)
/magnis itineribus/
(in agrum Pistoriensem)
abducit
/eo consilio,/
[uti
(per tramites)
occulte
perfugeret
(in Galliam Transalpinam.)]

at
Q.~Metellus Celer
(cum tribus legionibus)
(in agro Piceno)
praesidebat,
(ex difficultate rerum)
eadem illa
existimans
[quae
supra
diximus]
Catilinam
agitare.

igitur
 [ubi
 /iter eius/
 (ex perfugis)
 cognouit,]
 castra
 propere
 mouit
 ac
 (sub
 /ipsis radicibus
 montium/)
 consedit,
 [quâ
 illi~
 descensus
 erat
 /in Galliam)
 ~properanti./]
 neque tamen
 Antonius
 procul
 aberat,
 utpote
 [qui
 /magno exercitu/
 /locis aequioribus/
 expeditus
 (in fuga)
 sequeretur.]
 sed
 Catilina
 [postquam
 uidet
 {montibus
 atque
 /copiis hostium/}
 sese
 clausum,
 (in urbe)
 res
 aduersas,
 /NEQUE
 fugae
 NEQUE
 praesidi
 ullam spem,]
 {/optimum factu
 ratus
 (in tali re)/
 /fortunam belli/
 temptare,}
 statuit
 (cum Antonio)
 /quam primum/
 configere.

itaque
 /contione aduocatâ/
 /huiusce modi orationem/
 habuit:
 { LVIII }
 'compertum
 ego
 habeo,
 milites,
 uerba
 uirtutem
 non addere,
 {NEQUE
 /ex ignauo)
 strenuum/
 NEQUE
 /fortem
 (ex timido)/
 exercitum}
 /oratione imperatoris/
 fieri.
 [QUANTA
 /cuiusque
 animo/
 audacia
 /naturâ aut moribus/
 inest,]
 TANTA
 (in bello)
 patere
 solet.
 [quem
 NEQUE gloria
 NEQUE pericula
 excitant,]
 nequiquam
 hortere:
 /timor animi/
 auribus
 officit.
 sed
 ego
 uos,
 [quo pauca monerem,]
 aduocaui,
 simul
 [uti
 /causam mei consili/
 aperirem.]

scitis
 equidem,
 milites,
 [/socordia atque ignauia
 Lentuli/
 /quantam~/
 ipsi nobisque
 /~cladem/
 attulerit,]
 [quoque modo,
 {dum
 (ex urbe)
 praesidia
 opperor,}
 (in Galliam)
 proficisci
 nequiuierim.]
 nunc uero
 [quo loco
 res nostrae
 sint,]
 /iuxta
 mecum/
 omnês
 intellegitis.
 /exercitus hostium duo,/
 UNUS
 (ab urbe,)
 ALTER
 (a Gallia)
 obstant;
 /diutius
 (in his locis)
 esse,/
 [si
 maxime
 animus
 ferat,]
 /frumenti
 atque
 aliarum rerum
 egestas/
 prohibet;
 [quocumque ire placet,]
 ferro
 iter
 aperiendum est.

quapropter
 uos
 moneo,
 [uti
 /forti atque parato
 animo/
 sitis
 et,
 {cum
 proelium
 inibitis,}
 meminertis
 uos
 diuitias,
 decus,
 gloriam,
 praeterea
 libertatem
 atque
 patriam
 (in dextris uestris)
 portare.]
 [si uincimus,]
 omnia
 nobis
 tuta
 erunt:
 commeatus
 abunde,
 municipia
 atque
 coloniae
 patebunt;
 [si metu cesserimus,]
 eadem illa
 aduersa
 fient,
 NEQUE locus
 NEQUE amicus quisquam
 teget
 [quem
 arma non
 texerint.]
 praeterea,
 milites,
 /non eadem~/
 nobis et illis
 /~necessitudo/
 impendet:
 nos
 (pro patria,)
 (pro libertate,)
 (pro uita)
 certamus;

illis
 superuacuaneum
 est
 pugnare
 (pro
 /potentiâ paucorum./)
 quo
 audacius
 aggredimini
 /memores
 pristinae uirtutis./
 licuit
 uobis
 (cum summa turpitudine)
 (in exilio)
 /aetatem
 agere,/
 potuistis
 nonnulli
 Romae
 /amissis bonis/
 alienas opes
 expectare:
 [quia
 illa
 foeda atque intoleranda
 uiris
 uidebantur,]
 /haec
 sequi/
 decreuistis.
 [si
 haec
 relinquere
 uultis,]
 audaciâ
 opus est:
 nemo
 [nisi uictor]
 pace
 bellum
 mutauit.
 nam
 /(in fuga)
 salutem
 sperare,/
 [cum
 arma,
 {quibus corpus tegitur,}
 (ab hostibus)
 auerteris,]
 ea
 uero
 dementia
 est.

semper
 (in proelio)
 iis
 maximum
 est
 periculum,
 [qui maxime timent:]
 audacia
 (pro muro)
 habetur.
 [cum uos considero,]
 milites,
 et
 [cum facta uestra aestimo,]
 /magna~/
 me
 /~spes uictoriae/
 tenet.
 /animus
 aetas
 uirtus uestra/
 me
 hortantur,
 praeterea
 necessitudo,
 [quae
 etiam timidos
 fortis
 facit.]
 nam
 [/multitudo hostium/
 ne
 circumuenire
 queat,]
 prohibent
 /angustiae loci./

[quod si
uirtuti uestrae
fortuna
inuiderit,]
cauete
[inulti
animam
amittatis,]
[NEU
capti
POTIUS
{sicuti pecora}
trucidemini,]
QUAM
{/uirorum more/
pugnantes}
/cruentam
atque
luctuosam
uictoriam/
hostibus
relinquatis. '
{ LIX }
[haec ubi dixit,]
/paululum
commoratus/
signa
canere
iubet
atque
instructos ordines
(in locum aequum)
deducit.
dein
/remotis omnium equis/,
[quo
militibus
/exaequato periculo/
animus
amplior
esset,]
ipse
pedes
exercitum
(pro loco atque copiis)
instruit.

nam,
[uti
planities
erat
(inter
sinistros montis
et
{ab dextra rupe}
aspera,)]
octo cohortis
(in fronte)
constituit,
/reliquarum
signa/
(in subsidio)
artius
collocat.
(ab eis)
centuriones,
/omnis
lectos et euocatos/
praeterea
/(ex gregariis militibus)
optimum quemque armatum/
/(in primam aciem)
subducit./
C. ~Manlium
(in dextra,)
Faesulanum quendam
(in sinistra parte)
curare
iubet.
ipse
(cum libertis et colonis)
(propter aquilam)
assistit,
[quam
/bello Cimbrico/
C. ~Marius
(in exercitu)
habuisse
dicebatur.]
at
(ex altera parte)
[[C. ~Antonius,
/pedibus
aeger/]
quod
proelio
adesse
nequibat,]
M. ~Petreio legato
exercitum
permittit.

ille
cohortis ueteranas,
[quas
/tumulti causâ/
conscripserat,]
(in fronte,)
(post eas)
ceterum exercitum
(in subsidiis)
locat.
ipse
/equo
circumiens/
/unum quemque
nominans/
appellat,
hortatur,
rogat,
[ut
meminerint
se
(contra latrones inermis)
(pro patria,)
(pro liberis,)
(pro aris atque focis suis)
certare.]
homo militaris,
[quod
/amplius
annos triginta/
tribunus
AUT praefectus
AUT legatus
AUT praetor
(cum magnâ gloriâ)
(in exercitu)
fuerat,]
plerosque ipsos
/factaque eorum fortia/
nouerat:
/ea
commemorando/
/militum animos/
accendebat.

{ LX }

sed
[ubi
/omnibus rebus exploratis/
Petreius
tubâ
signum
dat,]
cohortis
paulatim
incedere
iubet;
idem
facit
/hostium exercitus./

[postquam
eo
uentum est,]
[unde
    (a ferentariis)
    proelium
    committi
    posset,]
/maximo clamore/
(cum infestis signis)
concurrunt;
pila
omittunt,

gladiis
res
geritur.
ueterani
/pristinæ uirtutis
memores/
comminus
acriter
instare,
illi
haud timidi
resistunt:

/maxima ui/
certatur.

interea
Catilina
(cum expeditis)
(in prima acie)
uersari,

laborantibus
succurrere,

integros
(pro sauciis)
arcessere,

omnia
prouidere,

multum
ipse
pugnare,

saepe
hostem
ferire:

/strenui militis
et
boni imperatoris
officia/
simul
exsequebatur.

[Petreius
ubi
uidet
Catilinam,
    {contra ac
    ratus erat,}
/magna ui/
tendere,]
cohortem praetoriam
(in medios hostis)
inducit

/eosque
perturbatos/
atque
/alios
    alibi
    resistentis/
interficit.

deinde
utrimque
(ex lateribus)
ceteros
aggreditur.

Manlius et Faesulanus
/(in primis)
pugnantes/
cadunt.

[Catilina
postquam
    fusas
    copias
    seque
    /(cum paucis)
    relicuum/
uidet,]
/memor
generis
atque
pristinæ suæ dignitatis/
(in confertissimos hostis)
incurrit

    ibique
    pugnans
confoditur.

{ LXI }

    sed
    /confecto proelio,/
    tum uero
cerneret,
[quanta
audacia
quantaque
/animi uis/
fuisset
(in /exercitu Catilinae./)]

    nam
    fere
[/quem~/
quisque
    uius
    pugnando
/~locum/
ceperat,]
eum
    /amissâ animâ/
    corpore
tegebat.

pauci
    autem,
[quos
    medios
    cohors praetoria
    disiecerat,]
    paulo diuersius,

    sed
omnes
    tamen
    /aduersis uulneribus/
conconsiderant.

Catilina
uero
/longe
(a suis)/
(inter /hostium cadauera/)
reperitus est,
/paululum etiam
spirans/
{/ferociamque animi,/ [quam habuerat uiuus,]
(in uultu)
retinens.}

postremo
(ex omni copia)
NEQUE
(in proelio)
NEQUE
(in fuga)
quisquam ciuis
ingenuus
captus est:

ita
cuncti
/suae
hostiumque
uitae/
iuxta
pepercerant.

neque tamen
/exercitus
populi Romani/
/laetam aut incruentam
uictoriam/
adeptus erat.

nam
strenuissimus quisque
AUT
occiderat
(in proelio)
AUT
/grauiter
uulneratus/
discesserat.

multi
autem,
[qui
(e castris)
(uisendi aut spoliandi
gratiâ)
processerant,]
/uolentes
hostilia cadauera/
amicum
ALII,
PARS
hospitem aut cognatum
reperiebant;

fuère
item
[qui
inimicos suos
cognoscerent.]

ita uarie
(per omnem exercitum)
/laetitia
maeror
luctus
atque
gaudia/
agitabantur.

FINIS